

BAB V

Bab V

Penutup

Kesimpulan

Nama Muḥammad al-Ghazālī tetap akan dikenang sebagai pendakwah dan mujaddid yang ulung dalam abad ini. Beliau telah memberi sumbangan yang cukup besar kepada dunia pemikiran Islam dan dakwah Islamiah. Mutiara-mutiara penulisannya perlu dimanfaatkan oleh generasi kini. Keperibadiannya yang sederhana tetapi tegas perlu dicontohi oleh orang yang berkhidmat dalam medan dakwah. Pendekatan yang mudah dan bijaksana merupakan aspek terpenting dalam beliau membicarakan cabaran umat. Beliau merupakan pendakwah dan pemikir yang telah pergi meninggalkan timbunan khazanah berupa fikrah dan *tajrībah* sebagai bukti dan saksi sejarah. Beliau telah melaksanakan tugas sebagai pendakwah yang menggarap permasalahan zaman dan cabaran lingkungan semasa. Fikrah dan *tajrībah* ini hendaklah dikutip dan dijadikan panduan oleh generasi muda yang ingin berkhidmat dalam medan dakwah.

Beliau merupakan ilmunan yang berani dalam menyatakan pendirian dalam isu-isu semasa. Keberanian dan ketegasannya dalam

hal ini wajar disanjung dan diberi pengiktirafan. Walaupun beliau dikritik tetapi kehebatan ilmu dan penghormatan kepadanya tidak berkurangan dan dirinya disegani oleh kawan dan lawan. Ketika mana masyarakat Mesir dibuai dengan kapitalis, sosialis dan komunis, beliau begitu lantang mengkritik ideologi tersebut melalui tulisan-tulisannya. Beliau juga merupakan ulama dan sarjana muslim yang mengkritik Barat yang memaksa umat Islam menerima ideologi mereka dan mencengkam negara-negara Islam. Kritiknya agak konsisten dan padu. Walaupun begitu, penentangannya tidak membuta tuli kerana perkara yang baik dan bermanfaat dari Barat haruslah diterima. Di sini beliau telah memaparkan wawasan serta alternatif baru bagi mengisiganti kegagalan pemikiran Barat yang hanya memfokuskan persengketaan dan faktor-faktor negatif dalam hubungan sesama manusia yang akhirnya mengakibatkan kemusnahan.

Sikap keterbukaan atau liberalnya itu ada batasan. Beliau tidak menggadai agama dan maruah dengan begitu mudah. Walaupun beliau menggesa kebebasan wanita tetapi masih berpaut dengan nilai tradisi asas agama. Beliau melakukan sesuatu perkara berdasarkan kemudahan untuk orang ramai dan keuntungan kepada umat Islam. Di samping itu, segala pandangan serta idea yang diberikan menunjukkan kematangan pemikirannya. Keistimewaan karya *Kayfa Nata'āmal Ma'a*

al-Qur'ān ialah kematangan pemikiran beliau sehingga dapat memberikan gambaran yang cukup objektif, relevan dan meyakinkan. Perkara ini disebabkan penulisan buku ini dikarang pada masa ketiga dalam period umurnya. Period ketiga ialah dari tahun 70an sehingga ia meninggal dunia.

Muhammad al-Ghazālī mengisyaratkan bahawa krisis umat Islam kini ialah krisis pemikiran, kedangkalan ilmu, pemerintahan diktator, pergantungan kepada riwayat-riwayat yang lemah, kehilangan keutamaan agenda, ketiadaan kajian mendalam dalam pemikiran al-Qur'an yang ilmiah, kealpaan kepada *fiqh al-ḥadāri*, kerosakan manhaj pembelajaran al-Qur'ān, mengkuduskan pemikiran-pemikiran lama dan terjemahan pemikiran-pemikiran Yunani dan Greek. Muhammad al-Ghazālī sentiasa menggesa umat Islam sekarang menumpukan perhatian terhadap agenda besar bagi membangunkan ummah yang beriman serta berilmu. Beliau mahu umat Islam mengenyepikan isu-isu remeh kerana ini merugikan kedudukan mereka. Beliau menyebut tiada gunanya umat Islam membesarkan isu remeh temeh sedangkan mereka mengalami penderitaan, peperangan, tindas-menindas, termasuk pembunuhan sepertimana yang berlaku di bumi Bosnia-Herzegovina dan Palestin. Umat Islam perlu menguasai kekuatan keimanan yang disokong oleh ilmu dan hikmah kerana ia adalah prasyarat bagi

mencapai kejayaan hakiki di dunia dan akhirat. Umat Islam sepatutnya tidak lagi membangkitkan perkara remeh seperti batal wuduk jika bersentuh di antara lelaki dan wanita kerana perkara itu sudah lama diselesaikan oleh ulama mazhab. Umat Islam harus bersedia menghadapi masa depan dengan menumpukan agenda-agenda besar bagi membangunkan ummah dengan persiapan dan kekuatan iman dan ilmu pengetahuan serta kesederhanaan.

Beliau mengajak umat Islam supaya melihat agenda yang lebih besar dan utama iaitu menguatkan ikatan ummah. Ia menjadi agenda penting kerana masih ramai lagi umat Islam yang hidup dalam keadaan yang mundur sama ada dari segi ilmu pengetahuan, kebudayaan dan tamadun. Tambahan pula umat Islam ditindas dan dibunuh. Beliau juga menggesa para pendakwah supaya menggunakan pendekatan bijaksana dan kasih sayang kerana ia merupakan tunjang kejayaan dakwah. Sebagai contohnya umat Islam perlu mengambil pendapat yang mengatakan orang Islam yang membunuh orang bukan Islam wajib juga diqisaskan atas kesalahannya. Para pendakwah perlu mengeneipkan pendapat yang menyatakan tidak harus membunuh orang Islam yang membunuh orang kafir, kerana ketiadaan persamaan. Pendapat pertama

pendapat yang lebih kepada keadilan kerana hukuman *qisās* itu tidak mengira status agama.

Muhammad al-Ghazālī berkali-kali menasihatkan pendakwah agar meneliti ayat-ayat al-Qur'ān secara keseluruhan, bukan secara terputus-putus. Ini untuk mengelakkan penyelewengan maksud. Setiap ayat harus dibaca dengan ayat sebelumnya dan meletakkan setiap ayat pada tempatnya yang sesuai. Ayat al-Qur'ān tidak harus dianggap ada pertentangan antara satu dengan lain, ia perlu difahami secara keseluruhan, bukannya secara bahagian yang terputus. Beliau juga mengingatkan umat Islam betapa pentingnya mereka berinteraksi dengan al-Qur'ān dan al-Sunnah secara betul. Kedua-dua sumber ini merupakan kekuatan bagi umat Islam untuk maju. Muhammad al-Ghazālī telah mengetengahkan satu gagasan baru yang bersepadu untuk menyelamatkan nasib umat Islam. Bersesuaian sebagai seorang ulama dan mujaddid, beliau sentiasa menyelami dan mengemukakan pendapatnya yang bernas berdasarkan nur al-Qur'ān dan al-Sunnah serta ijtihad. Memahami al-Qur'ān secara cebisan akan menyebabkan fahaman yang dangkal terhadap sesuatu fenomena. Ia juga menghasilkan sikap yang simplistik dengan kesimpulan yang cetek. Oleh itu, melihat al-Qur'ān secara padu dan utuh (*ru'yah shumūl li al-Qur'ān*) merupakan perkara yang amat penting dalam membina dan

membangunkan tamadun Islam. Beliau berpendapat bahawa umat yang berinteraksi dengan al-Qur'ān secara betul akan menghasilkan umat yang mulia. Al-Qur'ān merupakan kitab hidayah. Tidak ada umat yang menghafal kitabnya seperti umat Islam. Umat Islam sahaja yang memiliki al-Qur'ān yang penuh peraturan, panduan dan *al-Nūr*. Sepatutnya umat Islam bukan sahaja berusaha untuk mengelokkan bacaan tetapi juga hendaklah meneliti, memahami dan mengkaji al-Qur'ān sepertimana yang dilakukan oleh para sahabat. Mereka membaca dan memahami serta melaksanakan suruhan al-Qur'ān dan kemudian baru berpindah ke ayat yang lain. Begitu juga kesan al-Qur'ān kepada jiwa mereka.

Dalam buku ini beliau telah menekankan beberapa aspek penting yang perlu diberi perhatian iaitu :

- i. Seseorang yang ingin menjadi juru dakwah hendaklah sentiasa mempunyai hubungan yang baik dengan al-Qur'ān. Kefahamannya mengenai al-Qur'ān mestilah mendalam. Kehebatan ulama dan da'i adalah disebabkan mereka berpegang kepada al-Qur'ān, berfikir tentang paksi-paksi utama al-Qur'ān, dimensi dan lapangannya. Inilah yang menjadikan mereka imam yang muktabar.

- ii. Proses penghafalan sahaja tidak memberi apa-apa makna kecuali difahami maksud al-Qur'ān itu sendiri. Kefahaman yang menyeluruh ini akan menjadi azimat serta kekuatan kepada umat untuk mencapai kecemerlangan. Beliau juga menyarankan supaya aliran *tafsīr al-mawḍu'īyy* ditonjolkan pada masa kini kerana aliran ini mampu untuk menjawab persoalan semasa.
- iii. Beliau menyeru umat Islam kembali menghayati al-Qur'ān dan Sunnah secara betul. Beliau berkeyakinan bahawa formula pemikiran yang diambil daripada al-Qur'ān dan al-Sunnah adalah terbaik dan ilmiah. Kedua-dua sumber tersebut merupakan suntikan pembinaan tamadun umat Islam. Di samping itu, mereka perlu mencontohi golongan salaf al-ṣāliḥ yang terdiri daripada para sahabat Rasulullah s.a.w. Mereka adalah generasi yang terbaik untuk umat Islam kini mencontohinya.
- iv. Beliau menyeru umat Islam menggunakan akal pada kedudukan yang sebenar. Mereka perlu mengaktifkan akal dan tidak memenjarakannya dalam lingkungan yang sempit. Metode berfikir yang betul akan mengubah jiwa dan perwatakan bangsa

tersebut. Pembetulan metode tersebut harus bermula dari metode pembelajaran dan cara-cara penyampaian terutama dalam pengajaran al-Qur'ān. Pengislahan yang ingin dilakukan olehnya adalah melalui kesedaran minda yang tinggi. Kesedaran ini hanya akan dicapai melalui pendidikan Islam yang tulen.

- v. Penyeruan kepada ijtihad semasa terutama dalam lingkungan wawasan Islam seperti isu hubungan antarabangsa, ekonomi dan politik. Sementara itu, ijtihad dalam ibadat sudah memadai.
- vi. Beliau banyak mengambil pendapat Muḥammad 'Abduh dalam masalah *naskh*. Beliau berpendirian bahawa *naskh* tidak ada dalam al-Qur'ān. Beliau juga mengkritik golongan yang menasakhkan al-Qur'ān sewenang-wenangnya tanpa ada dalil yang kukuh.
- vii. Beliau bersetuju menggunakan istilah *I'jāz al-'Ilmī* walaupun perkara itu telah diterokai oleh manusia kemudiannya. Menurutnya, *I'jāz al-'Ilmī* itu merupakan kebenaran kepada al-Qur'ān. Penemuan-penemuan sains membuktikan al-Qur'ān merupakan kitab yang diturunkan oleh Allah. Begitu juga *I'jāz*

dari segi bahasa dan Balaghahnya yang tidak dapat ditandingi oleh manusia dan jin.

viii. Beliau menyarankan supaya umat Islam menguasai Sains Kemasyarakatan dan Sains Kemanusiaan. Ilmu ini hampir lenyap dan menjadi gersang di kalangan umat Islam. Beliau telah memberi idea dan membuka jalan untuk umat Islam menerokainya semula. Dasar-dasar ilmu tersebut sememangnya wujud dalam al-Qur'ān. Perkara ini hanya memerlukan pengolahan semula dan diletakkan dibawah tajuk-tajuk tersebut. Kajian tersebut mestilah berdasarkan falsafah al-Qur'ān.

ix. Beliau menyebutkan tiga perkara kelemahan umat Islam iaitu tabiat umat Islam yang lebih cenderung kepada teknik bercakap (cakap banyak), terlalu banyak riwayat daripada yang diperlukan (riwayat *ḥadīth* yang lemah), dan kerosakan pemerintahan Islam. Oleh itu, umat Islam perlu membebaskan minda, sikap dan diri daripada perkara tersebut.

x. Beliau menekankan bahawa perubahan sikap dan jiwa amat diperlukan bagi menangani kepincangan umat Islam kini.

Perubahan budaya kejiwaan ini akan membawa kepada perubahan politik, ekonomi dan masyarakat.

xi. Beliau berpendirian bahawa *ḥadīth aḥād* tidak boleh diterima dalam bidang akidah. Ia hanya diterima dalam persoalan furu dan cabangan hukum. Manhaj ini merupakan manhaj golongan Ash'ari. Golongan Ash'ari menolak penggunaan *ḥadīth aḥād* dalam perkara akidah.

xii. Walaupun beliau mendakwa sebagai salafi tetapi dalam hal-hal tertentu (penolakan *ḥadīth aḥād* dalam akidah) beliau mengikut manhaj golongan khalaf. Oleh itu, beliau tidak salafi semurninya tetapi bercampur dengan idea dan manhaj golongan khalaf. Menurutnya, salafi itu ialah mencontohi para sahabat.

xiii. Walaupun penyeruannya ke arah salafi tetapi beliau tidak mengkritik golongan khalaf yang mentakwilkan ayat-ayat al-Qur'ān. Beliau mengambil jalan tengah dengan tidak ta'asub kepada golongan salafi dan tidak terlalu keras dengan golongan khalaf.

xiv. Dalam berinteraksi dengan sunnah, beliau tidak melihat sunnah itu dari segi *harfī* (literal) sahaja tetapi yang lebih utama ialah melihat dari segi matlamat atau konseptual. Di sini juga beliau menggunakan akal dalam menentukan kesahihan *ḥadīth*. Perkara ini boleh menimbulkan kepincangan sekiranya tidak dilakukan dengan cermat dan amanah ilmu. Dalam menentukan kesahihan *ḥadīth* perlu merujuk kepada syarat-syarat yang telah ditetapkan oleh ulama *ḥadīth* dari segi sanad dan matan. Penggunaan akal dalam menentukan kesahihan *ḥadīth* akan memberi peluang kepada orang yang tidak berwibawa melakukan pentafsiran sesuka hati.

xv. Seseorang yang ingin mengkritik *ḥadīth* mestilah mempunyai keahlian dalam ilmu *ḥadīth*. Ini bererti tidak harus bagi orang awam yang tidak mempunyai kepakaran dalam bidang tersebut membuat ulasan dan kritikan. Mereka yang membuat kritikan itu mestilah bertujuan semata-mata untuk membersihkan al-Sunnah dan dengan keikhlasan yang tulus.

xvi. Aliran yang dibawanya ialah aliran pembaharuan Islam. Aliran yang dinamakan *madrāsah Aṣālah al-Fikriyyah fī Shari'atinā wa Tasri'atinā*. (Aliran pemikiran asli dalam syariah dan

perundangan). Aliran pemikiran yang mengatasi fiqh mazhab. Ia mengambil apa yang baik daripadanya dan mengkritik yang tidak baik dan ia tidak terikat melainkan dengan al-Qur'ān dan sunnah.

Secara keseluruhannya, buku *Kayfa Nata'āmal Ma'a al-Qur'ān* mengupas aspek-aspek kelemahan umat Islam dan cara mengatasinya. Buku ini mengajak umat Islam maju dan cemerlang dalam segala bidang tanpa meninggalkan pusaka terunggul iaitu al-Qur'ān dan sunnah. Dengan kata lain, umat Islam harus moden dengan berteraskan al-Qur'ān dan al-Sunnah.

Umat Islam mesti percaya bahawa al-Qur'ān merupakan *Thawrah al-Dahiliyyah* (revolusi dalaman) untuk mengerah dan mengarahkan seluruh kekuatan akal dan jasad bagi melahirkan generasi al-Qur'ān yang unik. Al-Qur'ān diturunkan untuk diamalkan, bukan diturunkan untuk menghias dinding-dinding rumah, bukan diturunkan untuk dibaca kepada orang mati tetapi diturunkan untuk dibaca oleh orang yang masih hidup bagi mengambil pengajaran dan iktibar. Al-Qur'ān memberi *barākah* (berkat) kepada orang yang mengikuti petunjuk dan hidayahnya.

Muhammad al-Ghazālī menegaskan betapa perlunya umat Islam mempertahankan dan menjaga kemerdekaan negaranya. Dalam konteks kebangkitan Islam, Muhammad al-Ghazālī berharap Malaysia akan menjadi negara contoh kepada dunia Islam yang lain. Beliau yakin Malaysia mampu memberi harapan baru yang cukup mengagumkan bagi memulihkan kegemilangan Islam. Beliau menggariskan ciri-ciri yang menjadi prasyarat kepada umat Islam di Malaysia untuk diteladani, iaitu mesti mempunyai keimanan yang bersungguh-sungguh, berwawasan, memanfaatkan pengalaman lampau serta mengetahui ciri tamadun barat. Mereka juga harus menunaikan hak Allah di mana saja. Beliau juga menyifatkan Malaysia sebagai “Andalus Kedua” yang harus dipelihara dan dijaga dengan sebaik mungkin supaya tidak berulang kejatuhan Andalus yang pertama.